

# Solun Hedefleri ve Latin Amerika'da Neoliberalizme Karşı Strateji Tartışmaları<sup>1</sup>

Steve Ellner

*İngilizceden çeviren: Şebnem Oğuz*

**L**atin Amerika'daki son gelişmeler, devletin etkinlik alanı daraltıldığında aynı zamanda hem zenginlerin hem de yoksulların gelirlerinin artacağı ve demokrasinin derinleşeceği yönündeki neoliberal beklentilerin geçersizliğini göstermektedir. 1990'lı yıllar boyunca neredeyse bütün Latin Amerika devlet başkanları neoliberal formüller uygulamışlar, ancak bu uygulamaların siyasal ve ekonomik sonuçları düş kırıklığı yaratmıştır. Bir yandan ekonomi durgunlaşmış ve toplumsal kutuplaşma derinleşmiş, öte yandan “hyperpresidentialism” diye bilinen yürütme organının aşırı güçlenmesi durumu, kimi siyaset bilimcileri politik sistemin demokratik karakterini sorgulamaya itmiştir (O'Donnell, 1994; Oxhorn and Ducatenzeiler, 1998). 1990'lı yılların sonuna doğru yeni filizlenen anti-neoliberal hareket başkanlık seçimlerinde birkaç yerde zafer kazanmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise anti-neoliberalizm, Hugo Chávez (Venezüella), Luiz Inacio Lula da Silva (Brezilya), Lucio Gutiérrez (Ekvador) ve Néstor Kirchner (Arjantin) gibi devlet başkanlarının güçlü neoliberalizm karşıtı söylemlerinde görülebilen bir tür karşı atağa geçmiştir.

Neoliberalizmin iflası, anti-neoliberalleri kendilerine özgü politik stratejiler geliştirmeye yöneltmiştir. Bu bağlamda üç öneri ortaya çıkmıştır: Meksikalı akademisyen-politikacı Jorge Castañeda'nın öncülüğünde gelişen ve “merkez”deki politik güçleri neoliberalizme alternatif bir program temelinde sağdan kopararak sola kazandırmaya çalışan merkez-sol yaklaşım; Şilili Marksist kuramcı Marta Harnecker'le özdeşleştirilen ve anti-neoliberalizme öncelik veren, bu bağlamda da hem daha sol taleplerden, hem de merkezçilerle anti-neoliberalizmin özünü zedeleyebilecek ittifaklardan uzak duran strateji; ve son olarak James Petras tarafından savunulan ve anti-neoliberal taleplerin anti-emperyalist ya da anti-kapitalist mücadeleleri gölgelemeksizin ortaya konmasını öneren daha sol bir strateji.

<sup>1</sup> Bu makale *Science and Society* dergisinin Bahar 2004 sayısından çevrilmiştir. Makalede sözü edilen üç stratejistin (Castañeda, Harnecker ve Petras) makalede tartışılan sorunlara ilişkin daha sonraki yorum ve değerlendirmeleri için derginin Nisan 2005 sayısına bakılabilir (ç.n.)

Bu üç stratejiye ilişkin tartışmada temel soru, küreselleşme çağında solun talep ve modellerini nasıl formüle edebileceğine ilişkindir. Son yirmi yılda Latin Amerika'da özelleştirme, kamulaştırma, gümrük tarifeleri ve yabancı yatırımlar gibi meseleler, geçmişte sosyal demokrat ve solcu partilerin devletin ekonomi üzerindeki kontrolünü yavaş yavaş artırma stratejilerini savundukları dönemlere göre çok daha karmaşık bir hal almıştır. Latin Amerika solunda artık sadece küçük bir azınlık bizzat özelleştirmenin ya da yabancı sermayenin kendisine karşıdır; ve kimi sağ kesimler solcuları modası geçmiş bir modeli sözde savundukları için “dinazor”lukla eleştirirler de, solda neredeyse hiç kimse içe dönük kendine yeterlilik modellerini savunmamaktadır.<sup>2</sup> Bu yeni ortamın karmaşıklığı göz önüne alındığında, düşmanın kim olduğunu belirlemek, sloganlar formüle etmek ve stratejiler tanımlamak eskisi kadar kolay değildir. Örneğin Latin Amerika'nın anti-neoliberal liderleri özelleştirmeye ilişkin farklı mücadelelerden kaynaklanan talepleri birleştirmeyi başaramamışlardır.<sup>3</sup> Latin Amerika solu, uluslararası sermayenin hareketliliğini geçmişe göre çok daha fazla hesaba katmak, ve her zaman akla kara olarak görülemeyecek bir dizi meseleyle uğraşmak zorundadır.

Bu makale, Castañeda, Harnecker and Petras'ın ortaya attıkları formülasyonları gözden geçirmeyi amaçlamaktadır. Bu üç konumlanış, Latin Amerika'da sol stratejilere ilişkin tartışmanın temel referans noktalarını temsil etmektedir. Ayrıca, bu üç stratejist, üretken yazarlar olmaları ve politik yelpazenin solunda yer alan politik ve toplumsal önderlerle yıllar boyu yakın temas kurmuş olmaları nedeniyle Latin Amerika'daki sol ve entellektüel çevrelerde oldukça iyi tanınmaktadır.

Bu makale varolan literatürdeki bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Burada sözü edilen formülasyonların önemine karşın, neoliberalizme ilişkin akademik ya da gazetecilik türündeki yazıları bu üç formülasyonu açıkça tanımlayıp ayırtmamış, bunları anti-neoliberal hareketlerin ve hükümetlerin yükselişi ile de ilişkilendirmemişlerdir. Bu makale aynı zamanda bu üç tezin bazı sınıfsal uzantılarını, özellikle her ikisi de anti-neoliberal stratejiye dayanan “ilerici burjuvazi” ve “marjinal sınıf” kavramları bağlamında ele alacaktır.

## MERKEZ-SOL STRATEJİ

### 1. Geniş İttifaklar Argümanı

Jorge Castañeda, 2000 yılında Meksika'nın Dışişleri Bakanı olarak atanmasından önceki on yıl boyunca Latin Amerika için anti-neoliberal bir strateji geliştirmekteydi. Castañeda (1993), *Silahlı Utopya: Soğuk Savaş Sonrasında Latin Amerika Solu* adlı ünlü kitabında toplumsal adalete ve ulusalcı hedeflere küreselleşmenin dayattığı sınırlılıklar içinde ulaşmak için bir program formüle ederek, daha sonra önerdiği merkez-sol ittifakın temellerini ortaya atmıştı. Castañeda'nın daha geniş kapsamlı reformlardan kaçınması, kendi sağındaki politik

2 Aslında sol, Küba devrimiyle özdeşleştirilen devletçi modeli savunmaktan uzaklaşmış, ve Chavez hükümetinin yaptığı gibi, işçi kooperatiflerinin ve özel sektörde küçük ve orta ölçekli işletmelerin önemini vurgulamaya başlamıştır.

3 Özelleştirilen şirketlerin yeni yöneticilerinin devraldıkları ekolojik yıkımı temizlemek için sorumluluk almaları anlamına gelen “çevresel sorumluluk” talebi buna bir örnektir. Bir diğer örnek, kökenleri özelleştirme öncesindeki döneme uzanan mesleki hastalıklar ve kazalar için tazminat ödenmesini içeren “toplumsal sorumluluk” talebidir. Ayrıca hükümetler iş güvenliği, şirket üretim hedefleri, şirketlerin ulusal ekonomiyle bütünleşmesi, ve yerel işgücüne yönelik istihdam öncelikleri gibi alanlarda yükümlülükler formüle edebilirler (Ellner, 1999, 130-36).

güçlerden bazılarını da kendi ittifakına çekmesini sağladı. Castañeda *Silabsız Ütopya*'nın ilk yarısında, işlevsiz kalan *Fidelista* gerilla hareketlerine yönelik eleştirileriyle ölmüş bir ata son darbeyi vurmuş, ikinci yarıda ise Latin Amerika'nın yeni solunu canlandırmak üzere yeni bir yaklaşım için somut önerilerde bulunmuştu. Temel önerisi, devletin belirli ihracatçı sektörlerle özel yardımlar yoluyla öncelik tanıdığı ve kayırmacılıktan kaçındığı, ancak Güney Kore hükümetlerinin tersine “sosyal şart ...ve çevre şartı ile, standartları aşağı değil yukarı doğru çektiği” bir tür yeni Asya Kaplanı modeline dayanıyordu (Castañeda, 1993, 317). Daha sonra Castañeda solcu lider Cuauhtémoc Cárdenas'tan koparak Vicente Fox'un başkanlık adaylığını destekledi ve sonrasında Dışişleri Bakanı oldu. Pekçok kişi için bu dönüş Castañeda'nın solculuğuna ilişkin inandırıcılığını zedeledi. Bununla birlikte Castañeda'nın küreselleşmeye ilişkin önerileri varolan kapitalist yapıyı bir başka sistemle değiştirmeksizin iyileştirmeyi ve insancillaştırmayı amaçlıyordu ve bu anlamda Blair-Clinton tarzı “Üçüncü Yol”un ötesine gidiyordu. Castañeda, Francois Mitterrand'ın önerdiği ama sonuçsuz bıraktığı ve (onca insan arasında) Augusto Pinochet'nin Şili'de sınırlı bir ölçekte başlattığı uygulamalar doğrultusunda, ülkeden aniden çekilen yatırımcıları cezalandırmaya yönelik özel bir vergiyle uluslararası spekülative sermayeyi hedef gösteriyordu.

1994'den itibaren Castañeda bütün kıta çapında merkez-sol ittifaklar öneren bir strateji geliştirdi ve bu yaklaşımın olabilirliğini araştırarak ayrıntıları tasarlamak amacıyla bir dizi etkin politikacı ve entelektüeli çeşitli konferanslarda biraraya getirdi. Bu sürecin sonunda (neoliberalizm yanlısı “Washington Uzlaşması”na bir karşı duruş olarak) ortaya çıkan “Buenos Aires Uzlaşması”, merkezçilerin sorumsuz popülizme ilişkin eleştirileri ile solun daha geniş anlamdaki toplumsal hedeflerini birleştirerek Latin Amerika'da demokrasiyi güçlendirmeyi amaçlıyordu.

Castañeda'nın kaleme aldığı ve “Neoliberalizmden Sonra: Yeni Bir Yol” adını verdiği Uzlaşma'nın temel metni, solun ve merkezin birbirini tamamlayan “misyonlarını” vurguluyordu. Solun misyonu “eşitsizliğe karşı çıkmak” iken, merkezin misyonu “orta sınıf muhalefetine harekete geçirmek ve liyakat sistemini toplumsal yaşamın her alanına yaymak”tı. Metin, küreselleşme ve neoliberal politikaların devletin gücünü aşındırma eğilimine karşı devlet iktidarını tahkim etme çağrısı yapıyordu. Ayrıcalıksız sektörler için kapsamlı programlar da içeren bu süreç için gerekli mali kaynakların ise, uygulanması daha zor olan artan oranlı gelir vergisinden değil, etkin bir biçimde uygulanacak katma değer vergisinden elde edilmesini öneriyordu. Castañeda, tezini desteklemek için gerçekçiliğe vurguda bulunuyordu: “Eğer çok ileri giderseniz, kapitalistler kaçıp giderler. Ya sermaye çıkışı olur, yani başka bir ülkeye giderler; ya da hükümeti devirirler, ki bunu yapmaya güçleri yeter” (Castañeda, 2001: 32).

Castañeda merkezçilere, sağ ile olan yakın ilişkilerini kesmeleri gerektiğini, çünkü sağcılarının hem ülke içinde hem de dışında merkezçilerden çok daha güçlü müttefikleri olduğunu hatırlatıyordu. Sağıcılardan koptukları takdirde, merkezçiler için iki seçenek kalıyordu: ya kendi adaylarını çıkarabilirler, ya da sol ile ittifak yapabilirlerdi. Artık kıtanın büyük bir bölümünde yürürlükte olan ve ittifaklar yapmayı politik bir zorunluluk haline getiren iki

aşamalı seçim sistemi dikkate alındığında, Castañeda'ya göre ilk seçenek yenilgiyle sonuçlanmaya mahkumdu.

Castañeda'ya göre, bazen neoliberalizm yanlısı tarafta görünenler, yaptıklarıyla neoliberalizm karşıtlarının işine yarayabilirlerdi. Nitekim Castañeda, Brezilya'nın merkezci Devlet Başkanı Fernando Henrique Cardoso'yu ulusal sanayiye korumak amacıyla gümrük tarifelerini yükselttiği için övüyor ve "iktidarının gerçek anlamda yeniden bölüşümcü aşamasına geldiğinde" sağdan koparak merkez-sol stratejiyi benimseyeceğine dair umudunu dile getiriyordu. Ayrıca Castañeda, eşitsizliğe ve yoksulluğa karşı mücadele ve neoliberal modelin çok ileri gittiği düşüncesi gibi "solun temel temalarının", Dünya Bankası ve gelişmiş ülkelerin yöneticileri arasında bile genel kabul görmeye başladığını vurguluyordu (Castañeda, 1996: 30–32).

Castañeda'nın stratejisi, "ilerici" ya da "ulusal" burjuvaziye de hitap etmeye çalışması anlamında ilerici ve ılımlı siyasi partilerin birleşmesinin ötesine gitmekteydi. Castañeda bu yaklaşımın ilk olarak 1930'larda komünist hareket tarafından halk cephesi biçiminde ortaya konduğuna ve Latin Amerika bağlamında bunun "ilerici ulusal burjuvazi" olarak adlandırılan kesimi içermeye amacını taşıdığına işaret ediyordu (Ellner, 1988: 25–31). Castañeda'ya göre, Küba devrimi ve 1960'lardaki gerilla hareketinin ardından halk cephesi savunusunun yerini daha sol hedefler aldı. Daha sonra ise, 1980'lerde Reagan ve Thatcher yönetimlerinin öncülüğündeki uluslararası sağ saldırıyla birlikte, ılımlı kesimleri sol eğilimli ittifaklara çekme olasılığı daha da zayıfladı (Castañeda, 1993: 23, 72).

Kısacası, Castañeda'nın merkez-sol stratejisi 1930'larda ve 1940'larda komünist hareketin biçimlendirdiği geniş tabanlı ittifakları yeniden canlandırmayı amaçlamaktaydı ve Latin Amerika'da bu ittifaklar ulusal burjuvaziye kazanmaya yönelikti. Aslında bu kesim neoliberalizm karşıtlığından en kazançlı çıkan kesim oldu. Hem ithalatı en aza indiren yüksek gümrük tarifelerinden, hem de sınai gelişme için ayrılan teşviklerden yararlandı. Yani merkez-sol hükümetlerin görece başarı ya da başarısızlıkları "ilerici" ulusal burjuvazinin politik potansiyelinin bir ölçüsü idi ve gerçekte bu tür bir sınıf oluşumunun ilk elden varolup olmadığını gösteriyordu.

## 2. Merkez-Sol Stratejinin Sinanma Zemini

Castañeda, 1980'lerden itibaren bir bütün olarak solun seçim performansı düş kırıklığına uğrattığı iken, merkez-sol stratejinin dramatik seçim zaferleri kazanmasına dikkat çekiyordu: Şili'de *Concertación*'ün<sup>4</sup> başkan adaylarının (2000 yılında sosyalist lider Ricardo Lagos'un zaferi dahil olmak üzere) üç kez zafer kazanması; 1993'te Venezüella'da Rafael Caldera'nın seçilmesi; 1999'da Arjantin'de Fernando de la Rúa'nın zaferi ve 2000 yılında Meksika'da Vicente Fox'un seçilmesi. Şimdi, la Rúa hükümetinin la Rúa'nın 2001 Aralık ayında istifa etmesiyle sonuçlanan ekonomik ve politik yenilgisinin ve bir yıl sonra da Castañeda'nın Dışişleri Bakanlığı görevinden apar topar istifa etmesinin ardından, bu stratejinin bir değerlendirmesini yapmanın tam sırasıdır.

4 *Concertación de Partidos por la Democracia* (Demokrasi için Partiler Koalisyonu): Şili'de sosyalist ve Hristiyan demokratların 1989'da kurduğu koalisyon (ç.n.)

Meksika'da Fox'un başkanlık kampanyasının ilk günlerinde Castañeda, Fox'u merkez-sol stratejiyi benimsemeye ikna etmişti. Solun önseçim yaparak ortak bir aday çıkarma önerisini reddeden Fox, bunun yerine politik yelpazeyi yatay kesen bir "yurttaş ittifakı" çağrısında bulundu. Bu Fox'un halkın çıkarlarının savunucusu olarak tutum alması ve seçimlerde tek tek solcuları kendi tarafına çekebilmek için sağ ile olan ilişkilerini belirli bir mesafede tutması anlamına geliyordu. Fox kampanya sırasında 1968 Olimpiyat Oyunları'nda katledilen öğrencilerin anısına saygı gösterisinde bulundu. Ayrıca Küba'yı ziyaret ederek Fidel'e gönül alıcı sözler söyledi. Bunlarla da yetinmeyip, Zapatista gerillalarına denetimleri altındaki bölgede sınırlı özerklik tanıma sözü verdi ve Meksika'nın bağımsız sendika hareketini överek sendika-karşıtı olarak bilinmesine yol açan sözlerini geri aldı. Fox, seçimleri kazanmasının ardından Cárdenas'ın Devrimci Demokratik Partisi'ne (PRD) iki-üç önemli bakanlık önerdi, ancak reddedildi. Castañeda, Fox'un "geniş anlamda piyasa paradigmasından" kopmaya henüz hazır olmadığını bildiğini ve "bundan kendisinin de hoşlanmadığını... ama kabul etmek zorunda olduğunu" teslim etmekle birlikte, PRD'nin merkez-sol ittifakı geri çevirmesini sert bir biçimde eleştirdi (Castañeda, 2001, 32).

Fox yanlıları arasında solcuların zayıflığı ve örgütsüzlüğü ve Başkan'ın neoliberalizme olan bağlılığı düşünüldüğünde, Meksika örneği Castañeda'nın başlangıçta tasarladığı merkez-sol modelin bir karikatürü sayılabilir. Arjantin ve Şili'de ise, sol ile merkez arasındaki güç dengesi farklıydı, başkan adaylarını belirlemek üzere yapılan önseçimlerde sol ve merkez eşit koşullarla yarıştı. Her iki ülkede de bu yarışları kazanan aday başkanlık seçimlerinde de zafer kazandı. Ancak Arjantin ve Şili solcuları, başarılı bir ittifakın temel ortakları olmalarına karşın, neoliberal politikalara ilişkin sorunları yeterince vurgulayamadılar ve sonuçta inandırıcılıklarını yitirdiler.

Arjantin'de 1997 Ağustos ayında solcu cephe FREPASO<sup>5</sup>, ılımlı Radikal Parti ile birleşerek "İttifak"ı oluşturdu ve İttifak birkaç ay sonra kongre seçimlerinde büyük bir zafer kazandı. Radikaller ile FREPASO'nun pekçok ortak yanı vardı. Carlos Menem iktidarının yolsuzluklarını ve yürütme tarafından yargı bağımsızlığına yapılan müdahaleleri kınama konusunda birleşiyorlardı. Menem'i, Arjantin'in komşu ülkeler ile ekonomik bütünleşme planlarını bir kenara iterek A.B.D. ile özel ilişkiler geliştirmesi nedeniyle de eleştiriyorlardı. Ayrıca, daha önceki yıllarda bu iki politik örgüt Menem'in şok tedavisine dayalı ekonomik politika yaklaşımına karşı çıkmışlardı. Bununla birlikte İttifak'ın ilk işlerinden biri, 1991'den beri yürürlükte olan ve döviz kurunu bir dolara bir peso olarak güvence altına alan, böylece ekonominin dolarizasyonuna yol açan Menem'in Konvertibilite Planı'nı desteklediğini açıklamak oldu. Konvertibiliteye karşı çıkmak, pesoya kaçışı tetikleyecekti, ancak konvertibiliteyi desteklemek de herhangi bir İttifak hükümetinin müdahaleci potansiyelini sınırlıyordu. Radikal Parti'nin muhafazakâr kanadından olan Başkan de la Rua, Menem'in başlattığı neoliberal gidişi tersine çevirmesi pek muhtemel olmayan bir adaydı. Başkanlık kampanyası sırasında De la Rua'nın savunduğu kemer sıkma politikalarını rakibinin benimsediği daha popülist politikalarla karşılaştıran *Washington Post*, de la Rua'nın seçim zaferini "iyi haber"

5 Frente por un País Solidario (Dayanışmacı Bir Ülke için Cephe): Menem'in sağ politikalarından hoşnutsuz olan eski Peronistlerin 1990'ların başında kurduğu beş partiden oluşan koalisyon (ç.n.)

olarak nitelendirmekte *Wall Street Journal* ile birleşiyordu (*Washington Post*, 1999: A-30).

FREPASO ekonomik politika konusunda de la Rua'dan ayrılmayı başaramadı, Arjantin'de neoliberalizmin başta gelen temsilcisi olan Domingo Cavallo'nun 2001 başlarında Maliye Bakanlığına getirilmesine bile karşı çıkmadı. FREPASO, iki numaralı mevki olan Başkan Yardımcılığını bıraktığında da ekonomik politika değil yolsuzluk meselesi yüzünden bıraktı. Daha da kötüsü, diğer FREPASO temsilcilerinin hükümette kalması, örgütsel uyumsuzluk izleniminin doğmasına yol açtı.

Şili'de değişim konusunda en azından politik cephede daha umut verici bir durum vardı. Şili'de sosyalistler ve Hristiyan demokratlar geçmişten gelen düşmanlıklarını bir kenara bırakarak *Concertación* ittifakını oluşturdular ve bu ittifak hem Pinochet'yi devirme mücadelesinde öncülük etti, hem de arka arkaya üç başkanlık seçimini kazandı. Sosyalist Parti'den Ricardo Lagos, 1993'de yapılan önseçimlerde Hristiyan demokrat Eduardo Frei'in yenilgisinin cezasını çektikten sonra, 2000 Ocak ayında zafer kazandı. Ancak *Concertación*'u birarada tutan şey, neoliberalizm karşıtlığı ya da genel anlamda ekonomik politika değil, Pinochet'nin karar verme süreçlerinde sağa aşırı yetkiler tanıyan ve 1980 Anayasası'nda cisimleşen politik mirasını ortadan kaldırma konusundaki kararlılıklarıydı. *Concertación* partileri geçmişi geride bırakmak konusunda o kadar istekliydi ki, geçmişin demokratik olmayan kalıntılarını yok etmeyi, Pinochet döneminde işlenen suçları affetmek ve unutmakla karıştırdılar. Nitekim, örneğin Lagos, Başkan Frei'nin İngiltere'deki tutukluluğu sırasında Pinochet'yle dayanışması konusunda sert bir eleştiri yapmaktan kaçındı ve bir politik analistin deyişiyle "belirsizlik ile oportünizm arasında gidip gelen" bir tutum aldı (Moulian, 1999: 17).

Pinochet ve 1980 Anayasasındaki aşırı yetkiler Şili'nin tarihinde kapanmış bir sayfa haline geldiğinde, sosyalistlerin ve Hristiyan demokratların koalisyonu sürdürmeye yetecek bir ortak zemin bulup bulamayacakları henüz belli değildir. Sosyalist Parti içinde Frei'nin başlattığı özelleştirme uygulamalarının dondurulmasını öneren bir kesim, ittifakı sağın seçimlerdeki başarısını kolaylaştırmakla ve solun kimlik kaybindan sorumlu olmakla suçlamaktadır. Daha da önemlisi, Sosyalist Parti'nin ekonomik politikalar konusunda merkeze doğru kayışıdır. Nitekim, örneğin Başkan Lagos'un Şili'nin NAFTA'ya katılması konusundaki hevesliliği, Lula'nın A.B.D. ile ticari ilişkilerde pazarlık gücünü yükseltmek amacıyla önerdiği Güney Amerika bütünleşmesine olan ilgisine gölge düşürmektedir. Şili'li solcular özellikle Lagos'un NAFTA'nın getireceği gümrük tarifesi indirimlerinin yaratacağı gelir kaybını daha yüksek katma değer vergisi ya da özelleştirme ile telafi etme önerisine eleştirel yaklaşmaktadır.

Kısacası, Latin Amerika'da merkez-sol ittifakın iktidara geldiği her yerde, anti-neoliberal hedefler; yolsuzluğa karşı mücadele, sosyal programların etkili bir biçimde uygulanması ve demokratikleşme gibi diğer hedefler yanında ikinci plana düşmüştür. Aslında söz konusu koalisyonların solcu üyelerinin kendileri anti-neoliberalizmi önemsiz görmüş ya da tamamen bırakmış ve bu ekonomi-dışı hedefler üzerine yoğunlaşmışlardır. Nitekim (merkez-sol stratejinin bir başka örneğinde) Venezüella'nın Movimiento al Socialismo (MAS)<sup>6</sup> hareketi 1993'de büyük ölçüde anti-neoliberalizmi savunduğu için başkan adayı Rafael Caldera'yı

6 Movimiento al Socialismo (Sosyalizme Doğru Hareket): Venezüella Komünist Partisi'ndeki bir bölünmenin ardından 1971'de kurulan parti (ç.n.)

desteklemiş, ancak Caldera başkanlığının ikinci yılında tam tersi bir doğrultuda giderek, tümüyle neoliberal bir program benimsemiştir. MAS ise hükümeti desteklemekle kalmamış, kabineye girerek ekonomiye ilişkin yasaların formülasyonunda önemli bir rol oynamıştır. Benzer bir biçimde, Arjantin'de FREPASO, De la Rúa hükümetinin başkan yardımcılığını bıraktığında, bunu De la Rúa'nın neoliberal politikalarına karşı çıkması nedeniyle değil, yolsuzluk meselesinden dolayı yapmıştır. Kısacası merkez-sol ittifak, merkezi anti-neoliberal bir konuma çekmek yerine, solcu bileşenlerini ekonomik politika alanında ehlileştirme gibi tam tersi bir etkiye bulunmuştur.

Yukarıda tartışılan çeşitli örneklerde merkez-sol ittifakın iktidara geldiği yerlerde sol, merkezciilerin yanında ikinci planda kalmıştır. Devlet Başkanlarından De la Rúa (Arjantin), Patricio Aylwin (Şili), Eduardo Frei (Şili), Caldera (Venezüella) ve Fox (Meksika) seçimlerde solla atbaşı giden ve solcuların desteğine dayanarak iktidara gelen, kendileri solcu olmayan liderlerdi. Solun bu ikincil konumu, akla 1930'larda ve 1940'larda, Komünist Parti'nin önemli bakanlıklardan uzak tutulduğu halkçı cephe ve "genişletilmiş halkçı cephe" hükümetlerini getirmektedir. O dönemde, komünist hareket içindeki sol fraksiyonlar ılımlı reformlardan oluşan bir ortak payda için daha geniş kapsamlı hedeflerin feda edildiğini söylemişlerdi (Troçki, 1977).<sup>7</sup> Halkçı cephe ve Casteñeda'nın merkez-sol stratejilerinden esinlenen hükümetlerde, sol, özellikle ekonomik politikaların formülasyonuna ilişkin alanlarda üst-düzey liderlik konumlarına ulaşamadı. Bu durum, 1998 ve 2002'de anti-neoliberalizmi güçlü bir biçimde savunan solcu hükümetlerin seçildiği Venezüella'daki ve Brezilya'daki (Lula'nın seçimi sırasındaki) durumla tezat oluşturuyordu. Ve nasıl halk cephesi yaklaşımı o dönemdeki solcu fraksiyonların eleştirisine uğradıysa, Casteñeda'nın merkez-sol yaklaşımının uygulanabilirliği de, aşağıda tartışılacağı gibi, anti-neoliberalizmin solcu içeriğini vurgulayan alternatif stratejiler öneren Marta Harnecker, James Petras ve diğerleri tarafından sorgulandı.

### 3. Merkez-Sol Strateji: İdeolojik ve Programatik Kaçış

Kısa vadede, merkez-sol strateji Latin Amerika'da demokratik konsolidasyonu başlatmakta etkili oldu. Pinochet'nin ve Meksika'da PRI'nin<sup>8</sup> iktidardan düşmesi başka türlü mümkün olmazdı. Ancak uzun vadede, Castañeda'nın koalisyon stratejisi, neoliberalizm döneminde Latin Amerikan demokrasilerinin karşılaştığı temel sorunu daha da artırdı: ideolojik ve programatik farkların bulanıklaşması. Castañeda neoliberallerle anti-neoliberalleri karşı karşıya getiren gerekli bir kutuplaşma yaratmak amacıyla Buenos Aires Uzlaşması için gerçekten bir dizi yenilikçi, anti-neoliberal öneri hazırladı. Ancak Castañeda'nın yaklaşımındaki en önemli sorun, kendi tarafına kazandırmaya çalıştığı merkez partilerinin net bir anti-neoliberal konumlanışın yanına bile yaklaşmaması idi. Örneğin Şili Hristiyan Demokrat Partisi, şu anda yürürlükte olan iş yasası dahil olmak üzere, sağın inatla karşı çıktığı sosyal programları tarihsel olarak zorlamasına rağmen, Pinochet döneminde oluşan ekonomik yönelimden kopmadı. Menem'in şok tedavisi yaklaşımına ilişkin eleştirilerine karşın Arjantin

7 2.Dünya Savaşı sırasında Venezüella'da ve diğer Latin Amerika ülkelerinde Komünist Partilerin içinde, örgütlerini bu tür ittifaklarda daha iddialı bir rol oynamamakla eleştiren "sol-kanat" fraksiyonlar ortaya çıkmıştır (Ellner, 1981: 54-60).

8 Partido Revolucionario Institucional (Kurumsal Devrimci Parti)'nin 2000 yılındaki seçimlerde ilk kez devlet başkanlığını kaybetmesi kastediliyor (ç.n.)

Radikal Partisi de ortodoks ekonomi politikasından kararlı bir biçimde kopmayı başaramadı. Vicente Fox'un ekonomik politikaları ise anti-neoliberalizmden daha da uzaktı. Sol, kararsız hükümetleri destekleyerek, bir yandan siniklik, kayıtsızlık ve çekimserliğe (Riquelme, 1999: 33); öte yandan da bütün politik aktörleri basitçe dost ya da düşman olarak kategorize eden aşırı tepkisel ve katı sol oluşumlara yol açtı.

Açık ve net ideolojik ve programatik tanımların yokluğu, genelde Latin Amerika'nın henüz "oturmamış" demokrasisinin, özeldi ise siyasi partileri demokratikleştirme çabalarının önünde temel bir engeldir. Bu sorun, parti-içi farkların ortaya konması için bir fırsat sunan ve tabanda iç tartışmaları harekete geçiren siyasi parti önseçimlerinde açıkça ortaya çıkmıştır.

1980'lerde Venezüella'nın MAS'ı ve Şilili sosyalistler gibi solcu partiler ilk kez parti yetkililerinin seçiminde önseçimler düzenlediğinde ve böylelikle parti-içi fikir tartışmalarını "meşrulaştırdığında", parti-içi rekabet ideolojik farklara dayanıyordu. Teorisyen Teodoro Petkoff, 1978 ve 1983 seçimlerinde MAS'ı başkan adayı olarak temsil etme önerisiyle ortaya çıktığında, MAS'ın ideolojik anlamda sağlamlaşmasına, kendisi de bir sosyalist olan ama parti üyesi olmayan rakibinden daha fazla katkıda bulunabileceğini iddia ediyordu.

İdeoloji her düzeyde MAS üyelerinin kafasındaydı ve gerçekten de parti-içi tartışmaların özünü oluştuyordu. Ancak MAS'ın parti-içi demokrasiye yönelik yol açıcı reformlarına rağmen, 1990'lı yıllarda örgüt-içi politika, büyük ölçüde temel sorunlara ilişkin tartışmalarla ilgisi olmayan kişilik çatışmalarına indirgendi. Bunun sonucunda, parti her düzeyde adayların belirlenmesinde önseçime gidilmesine olan ilgisini yitirdi. Hugo Chávez'in 1998'deki başkanlık kampanyasının başlangıcında, MASistalar gündemdeki temel sorunlara hazırlıksız yakalandılar. Şaşırtıcı bir biçimde, MAS'ın ulusal liderlerinden neredeyse hiçbiri, tabandan gelen baskılarla ikna edilene kadar, Chávez'in başkanlığa adaylığını desteklemedi. Aynı derecede şaşırtıcı olan bir başka şey de, tabanın büyük çoğunluğunun tersine, bu ulusal liderlerden hiçbirinin anti-neoliberalizmi benimsememesiydi. Sonuçta, parti iki kez (1998'de ve 2001'de) ikiye bölündü ve ikinci bölünmede MAS'ın kıdemli ulusal liderlerinden hiçbiri partiden ayrılan Chávez yanlısı gruba katılmadı. Bu deneyim, ideolojik ve programatik tartışmaların yokluğunda parti önseçimleri ve diğer parti-içi demokrasi uygulamalarının içi boş pratiklere dönüştüğünü gösteriyordu. MAS gibi sol eğilimli partilerin, parti-içi demokratikleşme konusundaki öncü çabalarına karşın, neoliberalizm konusunda net bir konum alamaması, Üçüncü Dünya solu için anti-neoliberal bir model formüle etmenin ne kadar zorlu bir süreç olduğunu kanıtlamaktadır.

Petkoff'un ideolojik ve programatik nedlği savunmak için kullandığı "kendi yolunda yalnız yürü" argümanı, içinde bulunduğumuz konjonktürde Latin Amerika'daki anti-neoliberalizmin durumuna uygulanabilir. Hareketin büyük bir kesimi düşünsel anlamda anti-neoliberaldir, ancak ayrıntılı bir strateji ve hedeften yoksundur. Castañeda'nın merkez-sol yaklaşımına karşı çıkanlar, anti-neoliberal koalisyonun Meksikalı yazarın savunduğundan daha fazla anti-neoliberal olması ve kimleri kapsayacağı konusunda daha seçici olması gerektiğini söylemektedir. Castañeda'nın stratejisi Şili, Venezüella (1993'de Rafael Caldera'nın seçimiyle) ve Arjantin'deki seçimlerde ürünlerini vermiştir, sözünü ettiğimiz yaklaşım ise

başlangıçta seçimlerde Castañeda'nın stratejisi kadar başarılı olmamıştır. Ancak yukarıda tartışıldığı gibi, merkez-sol ittifakların neoliberal ekonomik politikalarla karşı çıkmakta başarısız olması, neoliberalizme ilişkin konularda ödünlerden kaçınan uzlaşmaz bir yaklaşımın gerekli olduğunu göstermektedir. Anti-neoliberal hareket ancak bu yolla kitlelere neoliberalizme geleneksel solun merkezizyetçi, devletçi modeli dışında otantik bir alternatif olduğunu gösterebilir. Üstelik, daha seçici bir ittifak kurma politikası, anti-neoliberalleri uzun-vadeli bir strateji oluşturmaya ve hedeflerini kaba bir taslağın ötesine giderek daha net bir biçimde tanımlamaya zorlayacaktır.

## ANTI-NEOLİBERALİZM VE ANTI-EMPERYALİZM

### 1. James Petras'a karşı Marta Harnecker

Merkez-sol ittifakları merkezilerden yana olmakla eleştiren solcular, anti-neoliberal mücadelelerin siyasi gündemin başta gelen maddelerini oluşturduğunu ve seçimleri kazanmak uğruna bu mücadelelerin içeriklerinden ödün verilemeyeceğini savunmaktadır. Uzlaşmaz anti-neoliberaller ikiye ayrılmaktadır. Uzun süredir Küba'da yaşayan Marta Harnecker'in teorik önderliğindeki birinci grup, uluslararası koşullar halk güçlerinden yana değişene kadar çabaların neoliberalizme karşı mücadele üzerinde yoğunlaştırılmasını önermektedir. James Petras'ın savunduğu ikinci konum ise, anti-neoliberalizmin anti-emperyalizm ve anti-kapitalizm gibi daha geniş kapsamlı mücadelelerle birleştirilebileceği konusunda daha iyimserdir.

Harnecker'in tezi, ilk kez 1990'da Nikaragua'da Sandinistaların seçim yenilgisinin ve Doğu Avrupa sosyalist bloğundaki çözülmenin ardından, Sao Paulo Forumunda Sandinista liderleri tarafından formüle edilmişti. Sandinistalara göre “anti-emperyalist devrimler döneminin kapanışı”, solcuları daha ılımlı bir hedef olan anti-neoliberalizm üzerinde yoğunlaşmaya zorluyordu. Harnecker, Sandinistaların bu tezi ilk kez ortaya attıkları anı şöyle anımsıyordu: “bu tez hepimizi sarsmıştı...ama içinde bulunduğumuz aşırı muhafazakâr dönemde zafer kazanmanın zorluklarını gören...giderek artan sayıda solcu artık bu görüşü paylaşıyor” (Harnecker, 1999: 65). Harnecker, muhafazakâr güçlerin uluslararası düzeydeki egemenliğinin, solun Kolombiya'daki gibi bir silahlı mücadele yoluyla zafer kazanma olasılığını ortadan kaldırdığını da sözlerine ekliyordu.

Harnecker, Latin Amerika soluna, yerel seçimlerdeki mücadeleye ağırlık vermeyi öneriyor; belediyeleri ve hükümeti kontrol etmenin “kapitalizmi yönetmek” anlamına geldiğini savunan “aşırı sol” tezi reddediyordu. Harnecker bu mücadeleleri anti-neoliberal mücadelenin bir parçası olarak görüyor ve neoliberalizme karşı alternatiflerin olabilirliğini göstermek açısından bunların sol için bir fırsat olduğunu vurguluyordu (NACLA, 1995). Harnecker'e göre özellikle solcu belediye başkanları ve eyalet valileri, (neoliberal bir slogan olan) *verimliliğe* ulaşmak üzere kamusal yapıları *yeniden organize etmek* ve aynı zamanda yeniden eğitim programları yoluyla neoliberalizmle özdeşleştirilen toplu işten çıkarmaları önlemek için ideal bir konumdaydı. Harnecker, verimliliğin gereklerini unutarak sadece istihdam yanlısı politikalar için baskıda bulunan solcu partilerin, iktidardayken bu ikili hedefe ulaşmayı zorlaştırdığını ekliyordu (Harnecker, 1995: 69–117).

El Salvador, Nikaragua, Venezüella, Meksika, Brezilya ve Uruguay'daki seçimlerde sol, Castañeda'nın merkez-stratejisine dayanmaksızın zafer kazanmıştır. Bu ülkelerde sol, partiler-arası solcu ittifaklarla ya da (Uruguay'da Geniş Cephe ve El Salvador'da Farabundo Martí Cephesi örneklerinde olduğu gibi) bir "cephe" biçiminde birleşerek merkezi dışlamıştır. Harnecker solcu olmayanların ittifaklara alınmasına karşı değildir, ve aslında "aşırı sol"u onları geri çevirmekle eleştirir. Harnecker'in vurguladığı başarılı ittifak oluşumlarının başlıca örneği 2002'de Brezilya'da solcu İşçi Partisi'nin kendi sağındaki bir partiyi ikincil ortağı olarak seçmesidir.

Solcu yazar James Petras ise anti-neoliberal mücadelelerin, anti-empyralist ve hatta anti-kapitalist taleplerin ve sloganların oluşumuyla sonuçlandığı bir diğer stratejiyi savunmaktadır. Petras'a göre bu sürecin sonucunda "(Latin Amerika'da) mücadele sadece nicelik anlamında yükselişe geçmekle kalmayıp, aynı zamanda radikalleşmektedir" ve "sosyalizmi bir kez daha gündeme getirmiştir" (Petras, 2003; Petras, 2002b). Anti-neoliberalizmin ötesine geçen bu radikalleşme dinamiği akla Leon Troçki'nin *Sosyalist Devrim İçin Geçiş Programı* adlı çalışmasını getirmektedir. Bu çalışmada Troçki, "varolan taleplerle sosyalist devrim programı arasında bir köprü" görevi görececek bir minimum program önermişti. Troçki, aynı çalışmada Komintern'i minimum ve maksimum programlar arasındaki ilişkiyi koparmakla ve sosyalizm sözcüğünü "sadece bayramlarda nutuk atarken" kullanmakla suçlamıştı (Troçki, 1974). Troçki'nin solcu eleştirisi, Petras'ın Harnecker'i anti-neoliberal hedefler uğruna uzun-erimli hedefleri ikinci plana itmekle eleştirmesine benzemektedir.

Petras, daha solcu hedefleri vurgularken, Latin Amerika'da (özellikle Meksika, Kolombiya, Brezilya ve Bolivya gibi ülkelerin kırsal kesimlerinde) yeni filizlenen toplumsal hareketlerin ve Bolivya'nın (Evo Morales'in önderliğindeki) Movimiento al Socialismo partisi gibi bazı önemli siyasi partilerin anti-empyralist bir doğrultuda hareket ettiğini iddia etmektedir (Petras, 1999: 13–57; Veltmeyer and Petras, 2000, 115–121). Bu radikalleşme süreci, A.B.D. dış politikasının militarizasyonuna bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sözkonusu militarizasyon sürecinin Latin Amerika'daki en önemli dışavurumu, Kolombiya'daki gerilla hareketi ve uyuşturucu ticareti ile mücadele etmek için askeri müdahaleye başvuran "Plan Kolombiya"dır. Ancak Petras, Washington'un yeni saldırısının, Brezilya'da İşçi Partisi ve Nikaragua'da Sandinistalar gibi belli başlı solcu partileri daha ılımlı konumlar almaya zorladığına da işaret etmektedir (Petras, 2002b).

Petras'ın anti-empyralist mücadelelerin süregelen önemi konusundaki ısrarı, onu empyralizmi göz ardı eden ve uluslar arasında temel bir uyum ve karşılıklı çıkarların söz konusu olduğunu öne süren küreselleşme teorisinin kavramlarının yanlışlığını kanıtlamaya götürmüştür. Petras son yıllarda gelişmiş uluslar arasındaki ilişkilerin yoğunlaştığını vurgular. Bunun bir kanıtı, örneğin İran'ın Avrupa ve Japonya ile ticari ve hatta askeri ilişkiler kurma yoluyla A.B.D.'nin empoze ettiği yaptırımları yenmekte gösterdiği başarıdır. Latin Amerika'da empyralistler arası rekabet, Bush'un hararetle desteklediği, 2005'de tamamlanması öngörülen ve yarımküreyi Avrupa'nın ekonomik çıkarlarına kapatması beklenen Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) sürecinde gözlemlenebilir (Petras, 2002a: 52–55). Ayrıca Petras, uluslararası şirketlerin Üçüncü Dünyadaki yatırımlarından aşırı kârlar elde etmeyi sürdürdüklerine ilişkin

verilere dayanarak, Lenin'in emperyalizm üzerine yazıları ile özdeşleştirilen "yağma" kavramının günümüze uygulanabileceğini söyler (Petras and Veltmeyer, 2001).

Petras, Bush'un dış politikasının neoliberal düşünüşe ters düşen ekonomik politikalar gerektirdiğini ve bunun mantıksal sonucunun "sürekli savaş" olduğunu savunur. Petras Bush'un modelini "askeri Keynesçilik" olarak adlandırır, çünkü bu modelde serbest piyasa politikalarına dayalı neoliberal modelin ve Uluslararası Para Fonu'nun empoze ettiği formüllerin yerini, dışarıda askeri müdahale, içeride ise devletin ekonomiye müdahalesi almıştır. Petras'a göre aslında Bush'un yönetiminde devlet özel sektörle sürekli olarak çatışmaktadır. Petras'ın akıl yürütmesi, Harnecker'in anti-neoliberal sloganlarının önemini azaltmakta ve Üçüncü Dünya ülkeleri için anti-emperyalist sloganları daha da uygun görmektedir.

## 2. Chávez ve Lula Hükümetleri ve Sınıfsal Sorunlar

Chávez ve Lula'nın iktidarlari, Castañeda'nın ortaya attığı ve iktidardaki koalisyonda merkezilere baş rolün verildiği stratejiye ters düşer. Her iki devlet başkanı da neoliberalizme karşı çıkmış ve alternatif ekonomik politikalar uygulamışlardır. Bununla birlikte, ikisi arasındaki politik strateji ve toplumsal taban farklarına bakılarak, Harnecker ve Petras'ın yaklaşımları açısından önemli sonuçlar çıkarılabilir. Özellikle, iki ülkede "ulusal burjuvazi", işçi sınıfı ve marjinal kesimlerin rolleri köklü bir biçimde farklı olmuştur. Ne Harnecker ne de Petras bu sınıfsal faktörlerin etkisini ve sonuçlarını yakından incelememişlerdir.

Chávez'in tersine, Lula işçi sınıfı örgütlerinin sağlam desteğine dayanmaktadır. Brezilya'nın başlıca işçi sendikaları federasyonu olan CUT, 1983'de kuruluşundan itibaren Lula'nın İşçi Partisiyle yakın bir ilişki içinde olmuştur. Lula hareketinin sınıfsal ittifakları da Venezüella'dakinden temel noktalarda farklıdır. 2002 başkanlık seçimlerinde Lula, İşçi Partisi'nin ilerici bir sanayici olarak gördüğü, José Alencar'ı başkan yardımcılığına seçmiştir ve böylelikle "ulusal burjuvazi"nin desteğini güvence altına almıştır.

Lula hükümeti Brezilya'nın "ulusal burjuvazi"sini ve örgütlü işçi sınıfını içeren bir "toplumsal sözleşme" geliştirmiştir. İttifakın içsel sınırlılıkları ve hedeflerinin görünürdeki olabilirliği göz önüne alındığında, Lula hükümetinin doğrultusu daha öngörülebilirdir ve Chávez'inkinden daha ılımlı olması muhtemeldir. Nitekim, örneğin Lula, Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'ne girmeyi kabul etmiştir (anlaşma sivil toplum örgütlerince düzenlenen bir referandumda 10 milyon Brezilyalı tarafından reddedildiği halde), ancak tarımsal ithalat üzerindeki kısıtlamaları kaldırması için A.B.D.'yi zorlayan bazı değişiklikler ve müzakereler konusunda ısrarlı bir tutum almıştır. Bu konum, ihracatın ve dışarıdan yatırımların ulusal çıkarlara uygun koşullarla geliştirilmesinden yana olan Brezilya burjuvazisinin önceliklerini yansıtmaktadır. İleriki bir tarihte A.B.D. ile ticari alanda rekabet edebilmek için gerekli sanayileşmeyi teşvik edecek saf bir Latin Amerika birliğine ilişkin alternatif öneriler (Chávez'in önerdiği gibi) devlet-merkezli bir yaklaşımı gerektirir. Brezilya burjuvazisi, Latin Amerika'nın başka yerlerindeki benzerleri gibi, bu modeli soldan esinlenmiş, gerçekçi olmayan ve küreselleşmenin gereklerine ters düşen bir model olarak görmektedir.

Petras, İşçi Partisi'nin Alencar'ın Liberal Partisi ile olan anlaşmasını, Lula'nın ilerici hedefleri yavaş yavaş bırakmasının bir işareti sayar. Lula'nın Liberal Parti'nin halkçılık karşıtı

politikaları ile hükümetle aralarına mesafe koymaya başlayan parti tabanının ve sosyal grupların (Topraksızlar Hareketi gibi) halkçı talepleri arasında bir tercih yapmak zorunda kalacağını öngörür. Bunun tersine Harnecker (2002a: 8–9), Venezüella'nın, Brezilya'dan farklı olarak, “devrimci bir süreç”ten geçtiğini teslim etmekle birlikte, Lula ve Chávez'in dünyadaki en önemli “anti-neoliberal cephe”i temsil ettiğini savunur.

Petras'ın, Lula'nın Alencar'ı seçmesine ilişkin eleştirisi, örtülü olarak, Üçüncü Dünya ülkelerinde sanayicilerin ve “ulusal burjuvazi”nin diğer kesimlerinin ilerici potansiyeline dair tezin reddini içerir. Bazı solcu yazarlar böyle bağımsız bir kesimin hiçbir zaman var olmadığını ileri sürerken, diğerleri uluslararası sermayenin her yere yayıldığı küreselleşme çağında ortadan kalktığını savunur (Robinson, 1996). Petras, kendi konumunu savunurken, (Harnecker'den farklı olarak) Brezilya'lı sanayicilerin girişimcilikle ilgili ününü ve küreselleşmenin getirdiği zorluklar karşısında gösterdikleri azmi görmezden gelir.

Venezüella'da politikaların sınıfsal belirlenimleri çok daha sorunludur. Chávez hükümetinin toplumsal tabanı, enformel ekonominin marjinal işçileridir. Bu işçiler sosyal güvenlik, yasal ödenekler, işten ayrılma tazminatı gibi haklardan ve ulusal temsilcilerden yoksundur. Bu kesimlerin ülkenin ekonomik ve politik yaşamıyla bütünleşebilmesi için geniş kapsamlı politik ve ekonomik dönüşümler gereklidir. Aslında, ne politik analistler ne de aktivistler örgütlü işçi sınıfından farklı olarak marjinal sınıf üzerinde yeterince durmamıştır (Ellner, 2003: 161–162) ve bu nedenle onların sorunlarına yönelik iyi tanımlanmış yapısal çözümler yoktur. Chávez'in Beşinci Cumhuriyet Hareketi'nin (MVR) gevşek iç yapısı ve Chávez'in destekçilerinin çoğunluğunu oluşturan marjinal sınıf üyelerinin örgütsel disiplinden ve deneyimden yoksun olmaları, bu belirsizliği daha da artırmaktadır. *Chavista* hareketinin 1982'deki kuruluşundan bu yana sahip olduğu “*sui generis*” (kendine özgü) özellikler (Harnecker, 2003), hareketin gelecekteki doğrultusunu daha da belirsizleştirmektedir.

Chávez olgusunun öngörülemezliğini ve radikal niteliğini pekiştiren ikinci bir sınıfsal faktör daha vardır: Venezüella özel sektörünün saldırgan muhalefeti. Bazı *Chavistalar*, Venezüellalı kapitalistlerin devlete olan (ve 2003'de doların takdire bağlı olarak özel bir kurdan satıldığı sistemin uygulanmasıyla daha da artan) bağımlılığının, kapitalistleri hükümete karşı tutumlarını değiştirmeye ve hükümetle anlaşmaya zorlayacağından eminlerdi. Venezüella ekonomisinin tümüyle devlet eliyle işletilen petrol endüstrisine dayandığını, bu durumun da kontrolü hükümete bıraktığını ekliyorlardı (Escarrá, 2003).<sup>9</sup>

İktidardaki koalisyonun çeşitli üyeleri – örneğin Patria Para Todo (PPT) partisi – ülkenin yabancı sermayeye olan ekonomik bağımlılığını kırmak için ulusal sermayeye ayrıcalıklar tanınmasını savunuyordu. Bununla birlikte, hükümetle sermayenin karşı karşıya gelmesinin, devletin radikalleşmesi ya da işçilerin endüstrileri ele geçirmesi süreçlerini tetikleme olasılığı (*Chavista* doktrinlerinde bu tür eylemler yer almasa da) gözden çıkarılamazdı. 2002–2003'de işverenlerin öncülüğündeki iki aylık genel grev sırasında, hükümet sanayicilerin sakladığı temel ihtiyaç maddelerini kamulaştırmak için adımlar attı ve üretimi güvence altına almak

9 Bazı neoliberalizm yanlısı yazarlar Venezüella'da neoliberalizmin başarısızlığının, devlete bağımlı olan yerleşik sermaye gruplarından kaynaklandığını ileri sürerler (Naim, 1993). Gerçekten de A.B.D.'nin sözcüleri, “Washington Uzlaşması”nın düş kırıklığına uğrattığı sonuçlarından kıta çapındaki yerel elitleri sorumlu tutmuşlardır (Tabb, 2003: 28).

için fabrikaları işgal etme tehdidinde bulundu.

Harnecker ve Petras, Chávez hükümetne ilişkin değerlendirmelerinde farklılaşırlar, ancak her ikisi de Venezüella'daki durumun belirsizliğini yukarıda tartışılan anlamda burjuvazinin ve marjinal sınıfın rollerinin bir sonucu olarak ele almazlar. Harnecker, içinde bulunduğumuz aşamada solun zayıflığına ilişkin tezine uygun olarak, Chávez'in A.B.D.'ye verdiği ödünleri, örneğin dış borç ödemelerini sürdürme ve petrol ihtiyacının düzenli olarak karşılanmasını güvence altına alma konusundaki istekliliğini haklı bulur. Petras ise, kendi konumundan Chávez'i dış politikada bir "ulusalci", iç politikada ise bir "popülist" olarak nitelendirir ve Chávez'in ekonomik politikalarını, örneğin özelleştirmeyi reddetmemesini, temelde serbest piyasacı olarak görür.

Petras (ve Harnecker) Chávez'in ideolojik formülasyonlarının, büyük ölçüde bağımsızlık önderi Simón Bolívar'a dayandığına, muğlak ve kapitalizmin kapsamlı bir eleştirisinden yoksun olduğuna işaret etmekte haklıdırlar. Bununla birlikte Petras, ideolojik bağlılık ve doktrinin önemini vurgularken, popülizmin dinamiklerinin ve bazı sınıfsal özelliklerin, sonuçları zor kestirilebilir olsa da belirli bir radikalleşme sürecine yol açabileceğini göz ardı eder.<sup>10</sup> Birincisi, Chávez hareketinin belkemiğini oluşturan marjinal sınıfın üyeleri, küreselleşmeden özellikle zarar görmüşlerdir; ancak kendi meramlarını anlatacak örgütler kurma konusundaki tarihsel yetersizlikleri nedeniyle, politik tercihleri işçi sınıfına göre daha az öngörülebilirdir. Bununla birlikte, yarım yüzyıl önce sosyologların genellikle kırdan kente yeni göç etmiş, demagojik politikacıların etkisi altında kalmaya açık göçmenler olarak tanımladığı bu kesimin, özerk davranma potansiyeli artık o döneme göre çok daha fazladır (Germani, 1963). İkincisi, Venezüella burjuvazisinin rolü de tartışmaya açıktır. Şimdiye kadar, bu kesimin Chávez'e olan sert muhalefetinin hükümete anti-kapitalist bir doğrultuda ilerleme dışında bir seçenek bırakmamış olması gerekirdi. Ancak Venezüella burjuvazisinin zayıflığı ve devlete uzun süredir devam eden bağımlılığı, Chávez'in PPT'deki müttefiklerinin savunduğu gibi, bir uzlaşma zeminini mümkün kılabilir.

Chávez'in sol-kanat popülizmi, 1959 sonrasında Küba'da *Movimiento 26 de Julio* liderlerinin sosyalist slogan ya da hedefleri esas olarak benimsedikleri için değil de, muhaliflerinin boyun eğmez düşmanlığına karşı bir tepki olarak sosyalizme yöneldikleri duruma benzetilebilir. *Chavista* işçi önderleri, işçilere Aralık 2002-Ocak 2003'daki "isyancı" lokavta katılan şirketleri işgal etme hakkı tanınması için hükümete çağrı yaptıklarında, sosyalist bir inançla değil ayakta kalma dürtüsüyle hareket ediyorlardı. Bu olaylar zinciri, anti-kapitalist bir doğrultuda ilerlerse, iyi tanımlanmış kısa vadeli hedeflerin iyi tanımlanmış uzun vadeli hedeflere yol açtığı Troçki'nin "geçiş programı" stratejisinden kesinlikle farklı olacaktır. Chávez'i doktriner muğlaklıkla eleştirenler, küreselleşme çağında anti-neoliberalizmin (ulusallaştırma gibi geleneksel solcu sloganların yokluğunda) hiçbir yerde stratejiler, sloganlar ve hedefler geliştiremediğini gözden kaçırmaktadırlar; ki bu Üçüncü Dünya solu için büyük bir sorundur.

Kıscacası, hem Harnecker hem de Petras, anti-neoliberal harekete Castañeda'nın önerdiği doğrultuda merkezçilerin egemen olmasına karşı çıkmaktadır. Harnecker merkezçilerle itti-

10 Ernesto Laclau (1977) kritik dönemlerde popülist hareketlerin, sınırlamalarından kurtularak başlangıç hedeflerinin çok ötesinde bir sol doğrultuya yönelebileceklerini savunur.

fakı, solcuların önderliğinde olması koşuluyla savunur. Bunun tersine Petras bu tür ittifaklara tamamen karşıdır ve Brezilya'da Lula hükümetinin yönünü merkezci Liberal Parti'nin belirleyeceğini öngörmektedir. Venezüella'da bu tür bir merkez-sol ittifak ortaya çıkmamıştır ve her iki yazar da değerlendirmelerinde daha iyimserdir. Harnecker, Chávez'in bazı temel konulardaki ihtiyatlılığını, uygunsuz dünya koşullarına verilen zorunlu bir tepki olarak haklı görürken, Petras ise Venezüella'nın dış politikasının anti-emperyalist özelliğinin altını çizer.

## SONUÇ YERİNE: NESNEL-ÖZNEL KOŞULLAR VE NEOLİBERALİZME KARŞI ÜÇ STRATEJİ

Bu makalede tartışılan üç anti-neoliberal yaklaşım, Latin Amerika'da ve dünyada geniş kapsamlı dönüşümlerin nesnel koşullarına ilişkin farklı değerlendirmelere dayanmaktadır. Castañeda'nın analizi küreselleşmeye odaklanır. Merkez-sol ittifakı temel alan ılımlı stratejisi, küreselleşme güçlerinin ulusal aktörler üzerinde temel kısıtlar koyduğuna dair argümanının ve buna bağlı olarak toplumsal mücadeleleri azımsama eğiliminin mantıksal bir sonucudur. Castañeda, *Silabsız Ütopya*'da sola küreselleşmeyi ve onun yan ürünlerini (örneğin insan haklarının ve seçimlerin uluslararası denetimini ve bölgesel ekonomik bütünleşmeyi) pragmatik nedenlerle kabul etme ve ulusal kuruluş ve ekonomik gelişme doğrultusunda adımlar olarak görme çağrısı yapar (Castañeda, 1993, 304–305). Ancak Castañeda'nın küreselleşme mantığını kabul etmesi, Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin durumuna benzer biçimde, neoliberalizme giderek artan ödümler vermesine ve onunla uzlaşmasına yol açarak Vicente Fox hükümetine girmesiyle sonuçlanmıştır.

Harnecker solun savunma konumunda olduğu konusunda Castañeda'ya katılır; ancak Harnecker'e göre bu durum farklı bir nedene, 1991'den sonra sosyalist bir bloğun varolmayışına dayanır. Harnecker küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerin ve toplumsal hareketlerinin konumunu zayıflattığını kabul eder, ama bu eğilimin geri dönülmez olmadığını düşünür. Sermayenin küreselleşmesi karşısında, geniş kapsamlı dönüşüm süreçlerini derinleştirmeden önceki ilk zorunlu adımın, Üçüncü Dünya ülkelerinin birleşmesi olduğunu ekler (Harnecker, 2003a).

Castañeda'nın küreselleşmenin gerekliliklerine ilişkin tezi ve Harnecker'in Sovyetlerin çöküşünü temel alan açıklaması, solcu hedeflerin ılımlılaştırılmasını haklı gösterir, fakat bu ikisinin oldukça farklı sonuçları vardır. Küreselleşmenin getirdiği ve Castañeda'nın yaklaşımını biçimlendiren dünya çapındaki yapılar, Harnecker'in vurguladığı politik faktörlerden daha kalıcı ve kapsayıcıdır; bu nedenle Harnecker'in anti-neoliberal stratejisi Castañeda'ninkine göre daha mücadeleci ve sola eğilimlidir (Harnecker, 2002b).

Petras'ın tabandan mücadelelere övgüsü ve küreselleşme kavramlarına olan eleştirisi, onu Castañeda ve Harnecker'in savunmacı stratejilerinin tam ters ucuna yerleştirir. Petras, küreselleşme paradigmasının ulusal aktörleri uluslararası düzeyde empoze edilen ilişkilere hapsedilmiş ve sınırlı seçeneklere sahip unsurlar olarak görme eğilimini eleştirir (Ellner, 2002: 78). Petras, gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkileri, küreselleşme yazarlarının yaptığı gibi uyumlu olarak nitelendirmez. Tersine, 11 Eylül 2001'den beri emperyalistler arası rekabetin kızıştığını vurgular. Petras, nesnel faktörlere ilişkin eleştirilerine ek olarak, küreselleşme yazar-

ların toplumsal mücadeleleri azımsama ve sınıf sorununu tümüyle yoksayma eğilimlerini de eleştirir (Petras and Veltmeyer, 2001: 78). Özel koşulların Latin Amerika'da radikal bir dönüşüm için yeterince olgun olduğunu savunarak, küreselleşme yazarlarının bir başka eğilimine karşı çıkar: küreselleşmenin getirdiği yeni yapıların kaçınılmazlığı karşısında özel faktörlerin önemini tümüyle görmezden gelmek.

Petras'ın anti-determinist bakış açısı, Castañeda'nın ve Harnecker'in savunmacı stratejilerine karşı çıkan başka yazarlarca uç noktalara taşınmıştır. Örneğin Venezüellalı solcu aktivist Toby Valderrama, Harnecker'in solun geniş kapsamlı dönüşümleri uluslararası destek olmadığı sürece erteleme gerektirdiği yolundaki argümanını şöyle sorgular:

"Hiçbir devrim –ve bu bir yasadır– devrimciler için elverişli olan koşullarda başlamıştır; tersine, devrimciler her zaman umutsuz koşullarda (bu koşullarda) harekete geçerler." Valderrama, Fidel Castro'nun 26 Temmuz 1953'de, bütün risklere rağmen iktidarı ele geçirme girişiminde bulunduğunu, ancak devrimin zaferinin (Che Guevara'nın işaret ettiği gibi) ortodoks komünistlerin A.B.D. kıyılarından sadece 90 mil ötede bir devrim gerçekleşmesinin imkânsız olduğuna dair fikirlerini çürüttüğünü vurgular (Valderrama, 2002). Aslında Valderrama'nın öncülüğe vurgu yapan bu argümanı Hugo Chávez'in 4 Şubat 1992'deki Don Kışot vari darbesine de uygulanabilir.

Kısacası, Petras ve diğerleri, içinde bulunduğumuz aşamada geniş kapsamlı dönüşümlerin mümkün olduğunu ileri sürerken, özel koşulların *per se* (kendi içinde) önemli olduğunu vurgularlar ve bu koşullara ilişkin değerlendirmelerinde iyimserdirler. Diğer uçta, Castañeda, (1994'de Zapatista ayaklanması sırasında yaptığı gibi) toplumsal hareketlerin etkililiğini azımsar ve bunun yerine yukarıdan pazarlıkları önerir; bu yaklaşım, militan ve özerk toplumsal hareketlerce çürütülebilir. Harnecker ise, iyimserlik-karamsarlık spektrumunda ortada yer alır. Bir yandan, koşulların anti-emperyalist bir strateji için henüz olgunlaşmadığını varsayar. Öte yandan, solun, kendi sağındaki gruplarla kuracağı anti-neoliberal ittifaklarda belirleyici bir rol oynayabilecek kadar güçlü olduğunu savunur.

Bu makalede tartışılan güncel gelişmeler, bu üç stratejinin uygulanabilirliğini değerlendirmemize yardımcı olabilir. Nitekim, solun Arjantin'de De la Rúa yönetimindeki politik fiyaskosu, Fox, Caldera ve (daha az ölçüde olmakla birlikte) Lagos hükümetlerinin anti-neoliberal bir hat izlemekteki başarısızlıkları, Castañeda'nın yaklaşımının etkililiği konusunda şüphe uyandırmıştır. İkincisi, Bush'un dış politikası, A.B.D.'nin görkemli bir "küresel" düzeni savunmak üzere emperyalist geçmişine arkasını döndüğü iddiasını geçersiz kılar. Bu gelişmeler, Harnecker'in anti-neoliberal stratejisini formüle ederken etkilendiği, Sandinista liderlerinin anti-emperyalist devrimlerin sonunu ilan eden açıklamalarının, en azından, prematüre olabileceğini gösterir.

Son olarak, Chávez ve Lula olguları, Petras'ın yaklaşımının tersine, solcu olmayan örgütlerle yapılan ittifakların en azından başlangıç aşamasında yararlı ve hatta gerekli olduğuna işaret eder. Venezüella örneğinde, Chávez'i destekleyen solcu olmayan gruplar (MAS ve Luis Miquilena'nın takipçileri) Nisan 2002 darbesi öncesinde koalisyon hükümetini teklifsizce bırakmışlardır. Ancak, bu solcu olmayan grupların o zamanki desteği ve katılımı olmasay-

dı, ne Chávez iktidara gelebilirdi, ne de *Chávezci* 1999 Anayasası yürürlüğe konabilirdi. Benzer bir biçimde, Lula'nın Liberal Parti ile yaptığı ve daha sonra serbest piyasa reformlarını benimsemesine yol açan seçim ittifakı, Petras'ın iddia ettiği gibi bir "ihamet" olmayabilir. Lula ile Arjantin Devlet Başkanı Néstor Kirchner arasındaki (daha sonra Peru'lu Alan García'nın katılacağı) ittifak, anti-neoliberal konumların formülasyonu için bir alan açarak Venezüella'da Chávez'in üzerindeki baskıyı hafifletebilir. Bu karşı duruşlar, dış borçlara ilişkin toplu pazarlığı ve FTTA'nın kurulmasından önce Güney Amerika gümrük birliğinin oluşturulmasını içerebilir. Bu anlamda, Petras'ın solcu olmayanların örgütsel desteğini reddetmesi - daha önce Troçki'nin yaptığı gibi - solu, uzun vadeli hedeflere ulaşma konusunda güvenilir olmayan, ama neoliberalizme karşı mücadelede yararlı olabilecek müttefiklerden yoksun bırakır. ■

## Kaynakça

- Castañeda, Jorge. 1993. *Utopia Unarmed: The Latin American Left after the Cold War*. New York: Knopf.
- . 1996. "La izquierda en ascuas y en ciernes." *Nueva Sociedad*, 141 (January–February), 19–33.
- . 2001. "Mexico: Permuting Power." (Interview.) *New Left Review*, 7 (January–February), 17–41.
- Ellner, Steve. 1981. "Factionalism in the Venezuelan Communist Movement, 1936–1948." *Science & Society*, 45:1 (Spring), 52–70.
- . 1988. *Venezuela's Movimiento al Socialismo: From Guerrilla Defeat to Innovative Politics*. Durham, North Carolina: Duke University Press.
- . 1999. "The Impact of Privatization on Labor in Venezuela: Radical Reorganization or Moderate Adjustment?" *Political Power and Social Theory*, 13: 109–145.
- . 2002. "The Tenuous Credentials of Latin American Democracy in the Age of Neoliberalism." *Rethinking Marxism*, 14:3 (October), 76–93.
- . 2003. "The Contrasting Variants of the Populism of Hugo Chávez and Alberto Fujimori." *Journal of Latin American Studies*, 35:1 (February), 139–162.
- Escarra, Carlos. (Adviser to President Hugo Chávez.) 2003. Personal interview, Puerto Píritu, Venezuela, February 23.
- Germani, Gino. 1963. *Política y sociedad en una época de transición*. Buenos Aires, Argentina: Paidós.
- Harnecker, Marta. 1995. *Haciendo camino al andar*. Second edition. Santiago, Chile: LOM/MEPLA.
- . 1999. *Haciendo posible lo imposible: la izquierda en el umbral del siglo XXI*. Mexico: Siglo XXI.
- . 2002a. *Hugo Chávez Frías: Un hombre, un pueblo*. Havana, Cuba.
- . 2002b. *Sin tierra: construyendo movimiento social*. Madrid, Spain: Siglo XXI.
- . 2003a. Personal interview. Caracas, August 6.
- . 2003b. "Venezuela: una revolución sui generis." Paper presented at Third World Social Forum held in Porto Alegre, Brazil, January 24.
- Laclau, Ernesto. 1977. *Politics and Ideology in Marxist Theory. Capitalism, Fascism and Populism*. London: Verso.
- Moulian, Tomás. 1999. "The Arrest and Its Aftermath." *NACLA: Report on the Americas*, 32:6 (May–June), 12–17.
- Naím, Moisés. 1993. *Paper Tigers and Minotaurs: The Politics of Venezuela's Economic Reforms*. Washington, D. C.: Carnegie Endowment.
- North American Congress on Latin America (NACLA). 1995. Special Issue: "Introduction to Hope: The Left in Local Politics." *NACLA: Report on the Americas*, 29:1 (July–August). O'Donnell, Guillermo. 1994. "Delegative Democracy." *Journal of Democracy*, 5:1 (January), 55–69.
- Oxhorn, Philip D., and Graciela Ducatenzeiler, eds. 1998. *What Kind of Democracy? What Kind of Market? Latin America in the Age of Neoliberalism*. University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Petras, James. 1999. *The Left Strikes Back: Class Conflict in Latin America in the Age of Neoliberalism*. Boulder, Colorado: Westview.
- . 2002a. "The Myth of the Third Scientific–Technological Revolution in the Era of Neo-Mercantilist Empires." *Latin American Perspectives*, 29:6 (November): 44–58.
- . 2002b. "U. S. Offensive in Latin America: Coups, Retreats, and Radicalization." *Monthly Review*, 54:1 (May).

- . 2003. "Lo que empezó como un movimiento antiglobalización, ahora está incluyendo la lucha anti-capital, antiimperialista y antiguerrerista." Interview by Alina Perera Robbio, in *Juventud Rebelde* (Cuba), February 2. [www.rebellion.org](http://www.rebellion.org).
- Petras, James, and Henry Veltmeyer. 2001. *Globalization Unmasked: Imperialism in the 21st Century*. London: Zed Press.
- Riquelme, Alfredo. 1999. "Voting for Nobody in Chile's New Democracy." *NACLA: Report on the Americas*, 32:6 (May–June), 31–33.
- Robinson, William I. 1996. *Promoting Polyarchy: Globalization, U. S. Intervention, and Hegemony*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Tabb, William K. 2003. "After Neoliberalism?" *Monthly Review*, 55:2 (June): 25–33.
- Troçki, Leon. 1974 (1938). *Transitional Program for Socialist Revolution: Including the Death Agony of Capitalism and the Tasks of the Fourth International*. New York: Pathfinder.
- . 1977. *The Crisis of the French Section (1935–36)*. New York: Pathfinder.
- Valderrama, Toby. 2002. "Vanguardia, conciencia, estrategia revolucionaria y la propuesta de Marta Harnecker." *Cuba Siglo XXI* (March).
- Veltmeyer, Henry, and James Petras. 2000. *The Dynamics of Social Change in Latin America*. New York: Macmillan. *Washington Post*. 1999. October 27.